

Forord

Denne boken er en tverrfaglig vitenskapelig antologi om døden sett fra ulike perspektiv. Utgangspunktet vårt har vært å synliggjøre at døden er til stede i livet. Vi ønsker å imøtegå den utbredte oppfatningen om at døden er lite synlig i vår kultur, og at vi snakker lite om den. Antologien utfordrer forestillingen om at døden er tabubelagt, fremmedgjort og taus i vår tid.

Vi har valgt tittelen *Døden i livet* for å understreke at døden og tankene om den er med oss og følger oss gjennom livet. Døden åpenbarer sin tilstedeværelse på mangfoldig vis: Vi ser den og opplever den i våre fysiske omgivelser, vi hører om den eller leser om den i taler, dikt, musikalske tekster, salmer, nekrologer, biografier, bildebøker, romaner og avistekster, og vi uttaler oss om død i samtaler med hverandre og gjennom fagspråk om sykdom og død. Ikke minst viser vi vår forståelse av døden gjennom visuelle uttrykk som i avisbilder, i bokillustrasjoner og i de språklige bildene og metaforene vi bruker når vi omtaler den.

Antologien består av bidrag fra forskere fra ulike fagfelt som helsefag, pedagogikk, idéhistorie, religionsvitenskap, litteraturvitenskap, språkvitenskap og retorikk. Tanken bak en så bredt sammensatt antologi er nettopp å kaste lys over hvordan døden er synlig i livet fra vugge til grav, både i eldre og nyere tekster.

Døden i moderne sangtekster behandles i kapitlet «Dylan og døden: menneskeleg lidning og narrativ etikk». Her tar Oddgeir Synnes for seg Bob Dylans behandling av døden i sine sanger. Gjennom en nærlesing av sangene «Ballad Of Hollis Brown» (1963) og «Blind Willie McTell» (1983) viser han hvordan Dylans tematisering av døden kan knyttes til ulike posisjoner innenfor feltet «narrativ etikk», et fagfelt som vektlegger hvordan litteratur og fortellinger innebærer etiske vurderinger og problemstillinger. Her viser Synnes hvordan døden for Dylan i to konkrete sanger danner utgangspunkt for to svært ulike etiske og estetiske framstillinger.

Norunn Askelands kapittel er en analyse av to ulike salmer brukt i begravelser, den tyske salmen «Eg veit i himmerik ei borg», oversatt av

Bernt Støylen, og Bjørn Eidsvågs «Eg ser». Den ene er en middelaldersalme, den andre er fra 1983, og begge har en enkel metaforikk om livet og døden. Begge framstiller livet og døden som en strevsom vandring, men når det gjelder livet etter døden, skiller salmene lag. Middelaldersalmen tegner et klart bilde av et liv i velstand og fryd, mens den moderne salmen ikke berører temaet i det hele tatt. Begge er åpne tekster som gir rom for leserens meddiktning, selv om den ene har et spesifikt kristent innhold, og den andre har et mer allmennmenneskelig preg.

I neste kapittel drøftes døden i et kulturhistorisk lys. Under tittelen «På tvers av døden» tar Olav Solberg oss med til grenselandet mellom levende og døde helt tilbake til tekster fra norsk middelalder. Tradisjonskilder gjør det klart at grensen mellom liv og død ikke ble oppfattet som absolutt, men lot seg overskride til visse tider og av visse personer. Forholdet til de døde fungerte blant annet som et korrektiv for de levende og ga retningslinjer for hvordan et godt liv skulle være.

I kapitlet «Religiøse forståelser av døden» tar Geir Winje utgangspunkt i tradisjonell vestlig religion og viser hvordan forestillingen om døden har endret seg i tiden etter 1850. Den framvoksende naturvitenskapen og innflytelsen fra østlig religion medførte nye forståelser av døden i så ulike religionsformer som Jehovas vitner og mormonene, i verdensanskuelser som teosofi, og i nyreligiøse strømninger som spiritisme. Etter hvert førte migrasjon også med seg religionspluralisme. Den teoretiske oversikten nyanseres ved hjelp av tre fortellinger: Den første er om Jack O'Lantern (halloween eller allehelgensdag), den neste er om Mogallana, en av Buddhas disipler (vulan), og den siste er fortellingen om en nær-døden-opplevelse (senmoderne alternativ religion).

Et menneskes dødsscene og endelige hvilested fungerer som en del av grunnlaget for hvordan han eller hun karakteriseres og minnes. I kapitlet «Steder for død. En vandring gjennom retorisk dødseulogi» tar Iben Brinch Jørgensen leseren med gjennom ulike retoriske sjangrer og praksiser hvor stedet for død tillegges betydning. Turen starter ved Napoleons dødsleie på St. Helena og fortsetter blant annet forbi Plutarks sammenlignende biografier og talene ved de offentlige begravelsene av falne soldater i Athen. Vandringen ender ved de ulike stedene hvor vi minnes våre døde – steder for død som rammer inn livet.

At døden er utfordrende å forholde seg til, og at tiden endrer hvordan vi forholder oss til den, beskrives gjennom Ellen Kristviks kapittel «Død i mors liv». Her beskriver forfatteren en gravlund med en stein uten tilhørende grav, satt opp til minne om de mange som er gravlagt i det skjulte, som anonyme blindpassasjerer i andres graver. Dette handler om de som døde før de ble født, inntil nylig et ikke-tema. I dag er oppretting av eget gravsted, bruk av eksisterende familiegrav eller nedsetting i minnelund et valg for de etterlatte foreldrene. Denne nye praksisen åpner for at omfanget av sorg ikke kan avgjøres av noen utenfra, heller ikke sorgen over dem som dør i mors liv.

Gjennom flere tusen år har diktekunsten vært et språk for avansert tematisering av døden. På dette området viser Arnfinn Åslund hvordan Claes Gills «Portrett av en avdød venn» fra 1939 kan kaste lys over noen problematiske punkt i Heideggers dødsfilosofi i kapitlet «Claes Gill om den andres død og den egne». Dette gjelder særlig forholdet mellom individualitet («min-het») og sosialitet («med-væren») med tanke på døden. Det er bare ved å anerkjenne dødens individualitet at man også kan være til hjelp for den andre i relasjon til døden.

Døden er et gjennomgangstema også i den franske forfatteren og filosofen Simone de Beauvoirs forfatterskap. Utgangspunktet for Hilde Bondevik og Lisbeth Thoresens bidrag er en nærlesning av hennes personlige bok om sin mors dødsleie, *En lett og rolig død*. Forfatterne er særlig opptatt av hvordan Beauvoir forstår og forholder seg til døden. I kapitlet «Jeg steg inn i en annen historie. Om Simone de Beauvoirs bok *En lett og rolig død*», drøfter de hvordan hennes erfaringer og konteksten for morens død kan være en inngang til å forstå noen av de eksistensielle og allmennmenneskelige sidene ved døden i dag, femti år senere og i en norsk kontekst.

Hvordan vi språklig omgir oss med døden, er belyst i kapitlet «Metaforer om sykdom og død: en litteraturoversikt». Dette er en gjennomgang av metaforforskningen om sykdom og død innen helsesektoren, skrevet av Aud Johannessen og Norunn Askeland. Studien er basert på forskning om døende pasienter, deres nærmeste familie og helsepersonells bruk av metaforer om sykdom og død. Her finner vi krigsmetaforer, reisemetaforer, familiemetaforer, naturmetaforer og metaforer om søvn og hvile. Vi

finner også metaforer om håp selv i håpløse situasjoner, og metaforer som beskriver døden som en åndelig reise.

Bildeboka *Noen sier døden er svart* av Erling Forfang og Annlaug Auestad kom ut i 2006. Hovedpersonen i boka, Alfred, reflekterer over døden ved å ta utgangspunkt ikke bare i fargen svart, som så mange forbinder med død, men også i lyse og glade farger. Det hjelper ham med å bearbeide alle tankene han har fått etter at lillebroren til venninna døde. I kapitlet «Hvilken farge har døden? En analyse av Forfang og Auestads bildebok *Noen sier døden er svart*», tar Eva Maagerø opp hvordan farger skaper mening og gis mening i kulturen basert på multimodal teori. Viktig er det også hvordan farger hjelper hovedpersonen til å få ulike perspektiver på døden, perspektiver som ikke bare er forbundet med det mørke og svarte.

Døden i krimlitteraturen behandles fra en litteraturvitenskapelig synsvinkel av Bente Aamotsbakken i kapitlet «Barnet som morder i Karin Fossums forfatterskap». Det uvanlige ved Fossums kriminalromaner er at hun lar barn inngå i rollen som mordere eller drapsmenn. Dette er samfunnsromaner i like stor grad som kriminalromaner, da Fossum er mer opptatt av hva som utløser en forbrytelse, enn av detaljene omkring ugjerningen. Det er med andre ord mer tale om hvorfor enn hvem og hvordan. Barnet er sårbart idet det er utlevert til voksnes omsorg og grensesetting gjennom oppvekst og skolegang. Dersom slik omsorg uteblir, kan et barn utvikle kriminelle tendenser.

Til sist i antologien bidrar Jorun Ulvestad med kapitlet «Barnedrapenes stereotype medielogikk. Avisers førsteoppslag når barn dør etter vold og omsorgssvikt i familien». Gjennom analyser av avisers førsteoppslag får vi innblikk i hvordan barnedrapene hovedsakelig konstrueres gjennom en diskurs der politi og rettsapparat tildeles rollen som hovedkilde. Dette journalistiske valget bidrar til en stereotyp logikk som definerer virkeligheten i tråd med tradisjonelle politi- og rettsfaglige verdier, mens andre perspektiver, verdier og interesser blir oversett. Slik bidrar avisene til å forme publikums forståelse av barnedrapene som historier om foreldrenes kriminelle gjerninger. Det som går tapt, er perspektiver på mulig systemsvikt innenfor hjelpeapparatet, og ikke minst historiene om barns død i familien som sosiale hendelser – forstått gjennom fortellinger om tragedier, sorg, fellesskap og forsoning.

Som kapitlene viser, kan døden ses i mange ulike perspektiv. Felles for mange av bidragsyterne er at døden ofte kaller på våre sterkeste følelser, slik Naja Marie Aidt skildrer i store bokstaver i sin prosatekst, gjengitt i innledningen til denne boken.

Aud Johannessen,
Norunn Askeland,
Iben Brinch Jørgensen og
Jorun Ulvestad (redaktører)

